

Галина Бурлака

канд. філол. наук, завідувач відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, м. Київ

Іван Франко (1856-1916) вже понад століття залишається яскравим, неповторним явищем української культури. Поет, письменник, драматург, філософ, учений, громадський діяч — усі ці та ще багато інших його іпостасей розкриває творча спадщина цього "вельетня думки і праці", як називали **Франка** вже сучасники. Відомо, що 50-томне видання творів І. Франка, здійснене в Україні в 1976-1986 роках, далеко не увібрало в себе всього створеного письменником. Дослідники його творчості продовжують публікувати дотепер невідомі чи призабуті тексти, і тут у пригоді стає багатющий — понад 5 тисяч документів — архів **І. Франка**, який зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України поряд з архівами інших письменників-класиків української літератури.

Окремою частиною фонду **Івана Франка** є його власна бібліотека. Обсяг (понад 12 тисяч назв) і розмаїття цієї незвичайної книгозбірні красномовно характеризують її власника — енциклопедиста, пристрасного збирача і цінителя

Ярослава Мельник

доктор філол. наук, професор Українського католицького університету, м. Львів

книги. Унікальність книжкової колекції **Івана Франка** — в чистоті її меморіальності та в максимальній збереженості. Тут бачимо літературу багатьма мовами: українською, польською, німецькою, російською, а також англійською, арабською, білоруською, болгарською, старослов'янською, грецькою, івритом, іспанською, італійською, латиною, румунською, сербською, словацькою, словенською, угорською, французькою, хорватською, чеською тощо. Хронологічно зібрання охоплює чотири століття — від початку XVI ст. до початку XX ст. Тематично найповніше у Франковій бібліотеці представлено літературознавство (близько 1300 томів); книжок з історії — близько 1200, з фольклору та етнографії — понад 700, багато видань із соціології та політичної філософії, і ще з найрізноманітніших галузей знань: природознавства й медицини, лінгвістики й мистецтвознавства, техніки та військової справи, педагогіки та криміналістики, економіки та статистики, багатотомні енциклопедичні видання.

Науковці відділу рукописних фондів і текстології зніщували і впродовж кількох останніх років працюють над амбітним проектом — підготовкою до друку детального науково-бібліографічного опису цього меморіального книжкового

¹Бібліотека Льва Николаевича Толстого в Ясной Поляне: Библиографическое описание: В 3 т. — М.; Тула: Книга; Издательский Дом "Ясная Поляна", 1972-1999; Личная библиотека А.М.Горького: Описание: В 2 кн.. - М.: Наука, 1981.

²Бібліотека Івана Франка: Науковий опис. — Т. 1. — К.: [Критика], 2010. — 624 с.

³М. Рудницький. Іван Франко // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. — Л., 1997. — С. 346.

Йоганн Християн фон Енгель. ["Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Cosaken"].
Фронтиспіс із портретом Івана Мазепи і титульний аркуш

зібрання. Видання такого типу в Україні здійснюється вперше. Автори опису розробили власну методіку роботи з цим колосальним матеріалом, а також взяли до уваги світовий досвід, зокрема видання описів особистих бібліотек *Л. Толстого* та *М. Горького*¹. У 2010 році вийшов друком перший том опису², всього має бути чотири томи.

Якось *Іван Франко* у розмові з *Василем Стефанником* мовив: "Я більше бачу щодень книжок, аніж людей..." — убачаючи в такому способі життя ледь чи не пастку для своєї творчості. — "А це погано. Поганий вплив має на письменників література, коли вони, пишучи, звертаються думками до прочитаних книжок, замість того, щоб бачити живих людей свого часу"³. Однак це постійне перебування *Франка* у світі книжок зумовило (і це, далєбі, зовсім не погано) одну з найприкметніших рис його художнього мислення — інтертекстуальність, сформувало вченого-дослідника з колосальною ерудицією, великого книголюбця та книгознавця.

Про любов до книжки як одну з найбільших пристрастей у житті *І. Франка* свідчили багато його сучасників. "Без книжки під пахвою рідко коли можна було його стрінути на вулиці. А що прочитав, те й затямив на ціле життя"⁴, — писав *Антін Дольницький*, Франків приятель студентських років. "В житті не зустрічав я чоловіка, щоб так багато

читав, як Франко"⁵, — згадував *Богдан Кобринський*, чії стежки перехрещувалися з Франковими уже на схилі поетового віку. Збиранням книжок Франко захопився ще в гімназії. Усе, що можна було дістати з книжок у провінційному Дрогобичі, "місті, вільнім від усього, що пахло цивілізацією та інтенсивним духовним життям"⁶, було у Франка-гімназиста, який у пошуках цікавої книжки виявляв неабияку винахідливість: обмінювався книжками зі шкільними товаришами й їхніми батьками, питав за ними у знайомих міщан і по навколишніх селах, турбував приятелів — студентів Львівського університету. "Як лис за курми, ходив за книжками поміж люди"⁷, — писав про Франкове захоплення його гімназійний товариш *Карло Бандрівський*.

На час закінчення гімназійних студій в особистій бібліотеці Франка було близько п'ятисот томів творів українських і зарубіжних письменників. Немале на той час зібрання, і не тільки для школяра — надто, коли згадати, що у Дрогобичі тоді не було жодної публічної бібліотеки. Франкова бібліотека стала центром духовного життя невеликої громади гімназійної молоді, чинником, що формував її естетичні смаки та літературні вподобання, впливав на формування світогляду: "Ся бібліотека зробилась центром невеличкої громадки учеників, яка, не маючи ані характеру, ані форми ніякого товариства й ніякої організації, від часу до часу сходилася на читання та на розмову. Ми читали наголос поезії

⁴А. Дольницький. Спомини про молодого Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. — Л., 1956. — С. 105.

⁵Б. Кобринський. Дещо з моїх спогадів про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. — Л., 1972. — Кн. 2. — С. 243.

⁶Відірваність від інтелектуального життя, притаманна для тодішнього Дрогобича, позначалася й на гімназії. "Читали ученики дуже мало. Читання газет було, здається, навіть заборонене шкільними правилами", — згадував письменник (І. Франко. Гірчичне зерно: (Із моїх споминів) // Збір. творів: У 50 т. — К., 1979. — Т. 21. — С. 318).

⁷К. Бандрівський. Спогади про Франка-школяра // Спогади

про Івана Франка. — С. 51.

⁸І. Франко. Гірчичне зерно. — С. 318-319.

⁹І. Куровець. Іван Франко в моїх згадках // Спогади про Івана Франка. — С. 70.

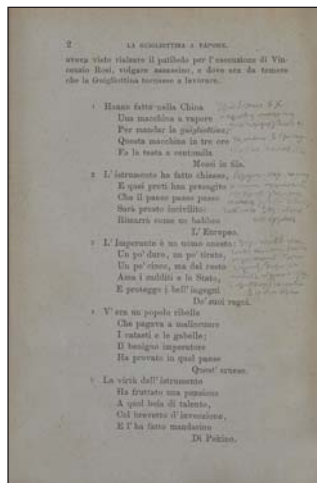
¹⁰А. Чайковський. Мої спомини про Івана Франка // Там само. — С. 99.

¹¹Там само.

¹²Див.: М. Рудницький. Іван Франко // Спогади про Івана Франка. — С. 334.

¹³Там само. — С. 338.

¹⁴Іван Франко у Києві // Рада. — 1909. — Ч. 83. — 14 квітня.

Джузеппе Джусті. "Poesie". Флоренція, 1884.
Обкладинка і сторінка з Франковим автографом підрядкового перекладу поезії "La guigliottina a vapore".

Обкладинка видання: Степан Руданський. Співомовки. Київ, 1880.

Обкладинка альманаху "Ліна". Київ, 1881.

та драми, дебатували про порушені там думки — звичайно, десь на вільнім місці за містом — і кінчали вечір співом, що лунав широко понад сонним Дрогобичем"⁸.

Подібну роль виконував згодом Франкова книгозбірня і для гімназійної та студентської молоді Львова. Про це свідчать, серед інших, мемуарні нотатки *Івана Куровця*: "Франко давав найперше до читання ученикам всі можливі українські видавництва з історії, етнографії, літератури. Після прочитання книжок переводив Франко дискусії на тему прочитаного, а помітивши, що ученик належно використав лектуру, давав інші книжки, як з природничих наук, видання польською мовою Дарвіна, фізіологію Фогта, Молишотта, популярну біологію й інші, а попри це новітню літературу російську, польську, французьку, німецьку, історію всесвітньої літератури Шера, історію слов'янських літератур Пупіна і Спасовича"⁹.

Гроші на купівлю книжок улюблених авторів *І. Франко* аж до восьмого класу гімназії діставав, займаючись репетиторством; у восьмому класі він, один із найобдарованіших учнів гімназії, отримував стипендію з фонду Глівінських. Крім того, Франкові товариші віддячували йому книжками за те, що він виконував їхні письмові завдання з літератури. Не раз Франко випрошував всіляке "старе папір'я" й по селах, по повіствах. Деякі книжки — примірдом, цікавий примірник апокрифічного "Гадальника" — потрапили до Франка не надто "законним" шляхом. Науковець видобув його з купи паперів, що валялися на долівці келії Краснопушинського монастиря поблизу Бережан, і виніс із монастиря таємно, без згоди власника цього "старого шпаргалля" — отця-василіянина Федоренчука. "Пропонував о. Федоренчукові то заміну, то купівлю, то просив бодай позичити йому за порукою. Ні та й ні"¹⁰. "Г добре сталося, що Франко це забрав, — писав Андрій Чайковський, мимовільний свідок цієї експропріації, — бо, певно, були б вимели на сміття"¹¹. Невдовзі знахідка вже була в книгозбірні вченого, оправлена й закаталогізована.

Ще одне важливе джерело поповнення особистої бібліотеки *Франка* — букиністичні книгарні. Приятелі письменника знали, що його нелегко було запросити до їхнього гурту. Чи не найкраще було надіслати йому записку з повідомленням, що до продажу надійшли нові рідкісні книжки. Таку записку міг, зазвичай, підписати тільки книгар, коли мав під рукою дещо з новинок, якими міг похвалитися¹². Принаймні раз на тиждень *І. Франко* заходив до книгарень поглянути, чи немає чогось нового. "У книгарні, де я працював з 1907 до 1914 року, — згадував *М. Рудницький*, — він мав відкритий "особистий рахунок", тобто міг вільно брати будь-яку книжку без обов'язку негайно заплатити за неї; раз чи два на місяць він вносив відповідну суму на сплату свого боргу. Зайшовши у книгарню, він залобки затримувався там іноді й годину, щоб переглянути каталоги різних іноземних видань. Особливо його цікавили нові дослідження з історії культури, зокрема з історії релігії та народної творчості"¹³.

Приїжджаючи до нового міста, *І. Франко* так само не оминав нагоди відвідати книгарні й поповнити своє зібрання новими книжками, особливо стародруками. "Д-р Франко повіз із собою чимало старих книг, закуплених по київських книгарнях і антикварних торговлях [...], обіцяв влітку приїхати знову, щоб зробити ряд екскурсій по старих приватних архівах, монастирях і церквах"¹⁴, — писала газета "Рада" про від'їзд письменника весною 1909 року з Києва. "Книжка мала для нього непереможні чари", — зауважував *Дмитро Дорошенко*, тодішній київський чичероне Франка, описуючи, як у букиністичній крамничці Семінського, куди вони потрапили в пошуках видання Іпатіївського літопису, письменник накупив цілу гору книжок: "Бачу — він називає книгу за книгою: різні дисертації студентів Київської духовної академії, старі російські підручники історії літератури, взагалі все, що мало хоч далеке відношення до старого нашого письменства, до історії церкви й історії культури. До того він не торгувався, як то звичайно робиться, коли купуєш у "букиніста" (антикваря), і Семінський, задоволений, відкладав нам книга за книгою, і коло нас росла ціла гора книжок"¹⁵.

¹⁵Д. Дорошенко. Останній побут Івана Франка у Києві: (Сторінка із спогадів) // Спогади про Івана Франка. — С. 506-507.

¹⁶Г. Величко. Спогади про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. — С. 292.

¹⁷М. Рудницький. Іван Франко. Перші враження // Там само. — С. 338.

¹⁸І. Франко. Лист до Михайла Драгоманова. 20 березня 1889 р. // Зібрання творів: У 50 т. — Т. 49. — С. 203.

¹⁹І. Франко. Лист до А. Кримського. [Жовтень] 1900 р. // Зібрання творів: У 50 т. — К., 1986. — Т. 50. — С. 158.

²⁰Так, 1894 року він надіслав партію книжок бібліотеці Санкт-Петербурзького університету - й отримав від неї листівку такого змісту, датовану 21 листопада 1894 р.: "Получив присланне вами в дар сочинения, 12 томов, библиотека имеет честь выразить свою глубокую признательность за оказанное внимание в надежде не утратить его и на будущее время. Библиотекарь Крейцберг" (Відділ рукописів Інституту літератури. — Ф. 3. — Од. зб. 1622. — Арк. 289).

²¹Див.: *І. Кривецький*. Бібліотека "Наукового Товариства ім. Шевченка" у Львові // Літературно-науковий вістник. — 1905. — Кн. 8. — С. 154.

"Новые стихотворения Пушкина и Шавченки". Лейпциг, 1859. Титульний аркуш.

Сторінка видання "Володимир Масляк. Поезії. Том I. Краків, 1886" з нотатками І. Франка.

Аполлон Скальковский. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. 2-ге вид. Частина III. Одеса, 1846. Обкладинка і титульний аркуш.

Окрім того, Франко уважно стежив за літературою з потрібних йому галузей знання, що виходила за кордоном. Листуючись із багатьма вченими різних національностей (чехами, росіянами, словаками, німцями, поляками, хорватами, болгарами), він часто просив сповістити його про книжкові новинки, надіслати каталоги антикварних крамниць. В архіві письменника збереглися листи і рахунки численних книгарень Базеля, Берліна, Варшави, Відня, Вюртемберга, Дрездена, Карлсруе, Ляйпцига, Львова, Парижа, Праги, Санкт-Петербурга, Штутгарта та інших міст.

Історію надходження книжок до особистої бібліотеки письменника віддзеркалюють також збережені печатки та наклейки на багатьох книжках. Серед попередніх власників Франкових книжок, чії печатки й екслібриси збереглися, — письменники і вчені **Олександр Андрієвський, Григорій Величко, Михайло Драгоманов, Іван Левицький, Денис Лукіянович, Михайло Павлик, журналісти Іван Белей, Василь Лукич та Осип Марков, редакції часописів "Громадський друг", "Світ", "Зоря", "Kurjer Lwowski", товариства "Дружний лихвар", "Побратим" і "Січ".**

Чимало книжок до Франкової бібліотеки подарував Михайло Драгоманов; свої книжки з присвятами дарували **Володимир Антонович, Павло Житецький, Іван Карпенко-Карий, Петро Карманський, Наталія Кобринська, Олександр Колесса, Михайло Коцюбинський, Агатагел Кримський, Іван Левицький (Нечуй), Лесь Мартович, Іван Огієнко, О. Омель, Василь Стефаник, Кирило Трильовський, Гнат Хоткевич** та багато інших. Дарчі написи на книжках розмаїті, але неодмінно сповнені глибокої шани й любові до Франка:

Попри матеріальні нестатки — Франкові незмінні супутники — його бібліотека невпинно зростала. **Григорій Величко** згадував: "Франко мав дві слабкі сторони — це книжки і рибальство. Більшість зароблених грошей він витрачав на книжки, бо не всі потрібні матеріали міг знайти по бібліотеках. Помалу зібрав досить гарну бібліотеку з цінних

наукових творів і свої книжки радо позичав знайомим. Не раз було круто у Франка з грошми, не ставало на прожиток, але на книжку мусило бути"¹⁶.

Як влучно помітив **Михайло Рудницький**, Франко не був ані бібліоманом, ані бібліофілом, "коли ця назва має означати любителя книжок взагалі або колекціонера рідкісних видань. Як тонкий знавець літератури, знання якого раз у раз поширювались і смак раз у раз загострювався, він підбирав головні твори улюблених авторів і книжки, необхідні для праці"¹⁷. Показовим у цьому сенсі є, приміром, ось це прохання, висловлене у Франковому листі до **Драгоманова** від 20 березня 1889 р.: "Ще одна до Вас просьба: будьте ласкаві замовити для мене яке добре видання Дантової *Divina commedia* з коментарієм, — хотілось би мені декого для віддиху навідуватись до тої колосальної святині середньовікового духу, головню задля недосяжної простоти і грандіозності її стилю. Може, удасться децю і на наше бідне поле перенести"¹⁸.

Збагачення Франкової бібліотеки нерозривно пов'язане зі сторінками його біографії, невіддільне від процесу творчої праці митця.

У юнацькі роки Франко зачитувався пригодницькими романами, фантастикою, легендами про опришків (у його особистій бібліотеці в той час з'являються твори **Гофмана**, історичні романи **Шпіндлера**) — досить помітний вплив цієї лектури на його ранні літературні спроби: романтичні балади і драми, першу повість "Петрії і Довбушуки".

Особиста бібліотека Франка яскраво віддзеркалює його глибинне зацікавлення Біблією, початок якого також сягає гімназійних років поета, постійний інтерес до розвитку богословської науки в Європі. На 1880-ті роки припадає початок студій Франка над апокрифами і формування відповідного розділу його книгозбірні. Тут — не тільки тогочасна наукова література, але й чимало справжніх раритетів, зосібна "прекрасна і славна в своїм часі" збірка апокри-

²²Там само.

²³**М. Рудницький.** Іван Франко // Спогади про Івана Франка. — С. 339.

²⁴ВР ІЛ. — Ф. 3. — Од. зб. 2277-2279.

²⁵**І. Франко.** Українська література в Галичині за 1886 рік // Зібрання творів: У 50 т. — К., 1980. — Т. 27. — С. 51.

²⁶**В. Щурат.** Літературні портрети: Д-р Іван Франко // Зоря. — 1896. — Ч. 1. — С. 16.

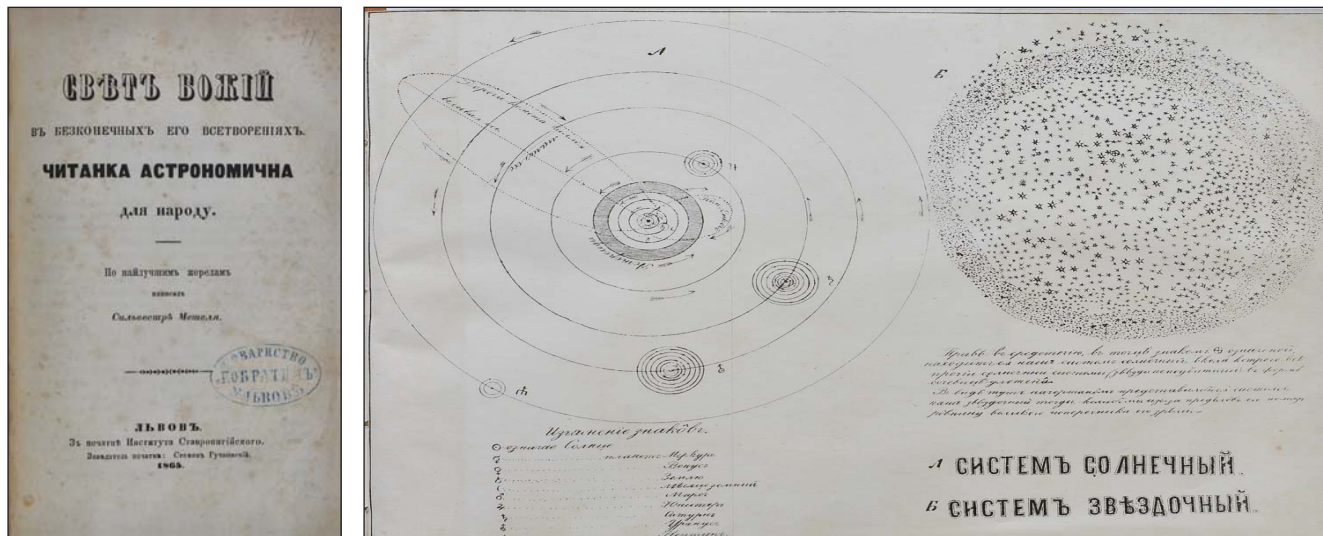
²⁷**І. Франко.** Моя остатня воля // ВР ІЛ. — Ф. 3. — Од. зб. 2428. Як свідчив адвокат Степан Баран, котрий виконував обов'язки

писаря під час складання Франкового заповіту 5 березня 1916 р., архів письменника хотіли закупити в останні дні його життя представники Британського музею (С. Баран. З моїх споминів про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. — С. 450).

²⁸**І. Франко.** До М. Грушевського. 27 жовтня 1906 р. // Зібрання творів: У 50 т. — Т. 50. — С. 299.

²⁹Хроніка Наукового товариства імені Шевченка. — 1909. — Вип. 1. — Ч. 137.

³⁰ІЛ. — Ф. 3. — Од. зб. 2486 (лист Гнатюка до Бандрівського від 2 вересня 1908 р.).

Сильвестр Метеля. *Світ Божий: Читанка астрономічна для народу*. Львів, 1865.
Титульний аркуш і вклеїтка зі схемами Сонячної та Зоряної систем

Артур Ляйт. "Georgien: Natur, Sitten und Bewohner".
Лейпциг, 1885. Фронтиспіс із панорамою Тифліса

фів Йогана Фабріціуса: "Codex pseudepigraphus Veteris Testamenti" (Гамбург, 1732) і "Codex apocriphus Novi Testamenti" (Гамбург, 1703-1719).

Надзвичайно багато представлена в особистій бібліотеці Франка українця, улюблене поле дослідів ученого. Серед огрому книжкової групи — праці українських, російських, західноєвропейських авторів, які стосуються України, її минулого, зокрема, "Описание Украины" *Боплана* (СПб, 1832), "Geschichte Ukraine und der Kosaken" *Енгеля* (Галле, 1876), книжки *Миколи Маркевича*, *Якова Головацького*, *Миколи Костомарова*, етнографічні та історичні студії *Драгоманова*, "Гуцульщина" *Володимира Шухевича*, "Руська історична бібліотека", "Українсько-руський архів".

Гідне місце на полицях Франкової книгозбірні посідає українська художня література. Франко зібрав справжню бібліотеку національного красного письменства, де гідним чином представлено всі "великі" і багато "малих" імен нашої словесності — від її зачинателів до наймолодших Франкових сучасників. Особливо багато представлена шевченкіана. Чимало у Франка книжок письменників, які пройшли його літературну школу і назавжди зберегли піетет і шанобу

до вчителя: *Осипа Маковея*, *Леся Мартовича*, *Василя Стефаніка*, *Марка Черемшини*, *Уляни Кравченко*, *Климентини Попович*, а також *Лесі Українки*, котра зверталася в листах до Франка шанобливо: "Любий Учителю!".

Широко представлено у Франка й українську періодику. Тут є, зокрема, комплекти тогочасних періодичних видань: "Громадського друга", "Друга" (у тому числі № 3 за 1874 рік, де було опубліковано Франкову першу поезію — сонет "Народна пісня"), "Етнографічного збірника", "Життя і слова", "Записок Наукового товариства імені Шевченка", "Київської старини", "Літературно-наукового вістника", "Народа", "Світа", "Товариша", "Хлібороба" та ін.

Уважно стежачи за книжковими новинками, які з'являлися в різних країнах, Франко подекуди забував або й не мав змоги покласти на полицю власні видання. Так, в одному з листів до *Кримського* він писав: "Вибачте, що не вислав Вам екземпляра своїх нових віршів, але, їй Богу, у мене самого нема ані однісінького. Злидні змусили мене продати весь наклад за 120 гульденів, які прийшлося видати на те, щоб жінка мала вигоду в шпиталю, і за операцію"¹⁹.

Купуючи книжки, І. Франко теж не завжди залишав їх у себе, нерідко даруючи їх різним бібліотекам²⁰, а також знайомим. Багато книжок передав він читальням у рідних селах — у Нагуєвичах і Ясениці-Сільній; "не раз цілі міхи книжок вислав" поетесам-початківцям — *Уляні Кравченко* і *Климентині Попович*. Дотепер у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаніка НАН України зберігаються декілька видань з автографами Франка — дар письменника книгозбірні "Академического кружка". Особливо "збагатилася значнішими дарами" Франка Бібліотека Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Як засвідчують "справоздання" про надходження до її фондів, у 1900-1911 роках письменник подарував сюди 1011 книжок²¹.

У власному будинку на вул. Понінського, 4, спорудженому 1902 р. (нині — вул. Івана Франка, 154), Франко відвів під бібліотеку одну з найбільших і найкращих кімнат (піз-

¹⁹Хроніка Наукового товариства імені Шевченка. — Л., 1918. — Вип. I/III. — Ч. 60/62. — С. 8.

²⁰Див. докладніше: М. Вальо. 1) Марія Деркач — літературознавець, архівіст і бібліотекар // Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: Книги і люди: Матеріали круглого столу. — Л., 1996. — С. 111-112; 2) Марія Деркач — дослідниця архіву Івана Франка // Іван Франко - письменник, мислитель, громадянин. — Л., 1998. — С. 617-632.

²¹Див.: Т. Франко. Мої спогади про батька. — С. 464.

²²Див.: І. Кияшко. "Я був колись директором Музею Івана Франка" // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. — Л., 2003. — Вип. 3. — С. 149-172.

Львівські революційні брошури 1848 року: "W narodzie zgoda!!!" G. O. та "Rusin i Mazur" Каспера-Мельхіора Ценглевича

Елізе Реклю. "Nouvelle g?ographie universelle. La terre et les hommes". Т. V. Париж, 1880. Вклейка з панорамою Києво-Печерської лаври.

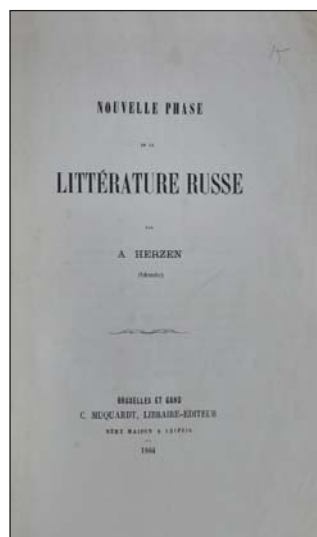
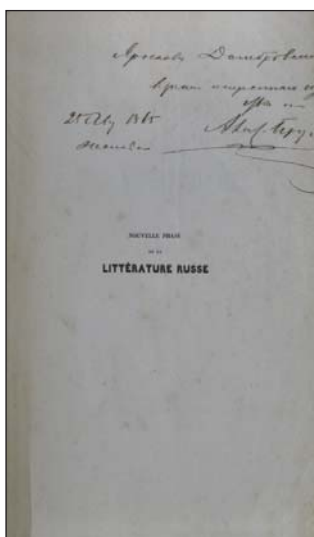
ніше там були робочий кабінет письменника й вітальня). Однак скоро виявилось, що в тій кімнаті забагато сонячного світла, тому бібліотеку було перенесено до іншої кімнати, вікнами на північ. Спочатку книжки зберігалися в шафах, пізніше Франко придбав високі стелажі і розташував у них всі книжки за інвентарними номерами²².

Михайло Рудницький писав, що Франко "покладався на свою пам'ять, яка не зраджувала йому ніколи. Він, наче дитина, нахвалювався, що коли йому не хочеться вночі запалювати лампи, він навпомацки знаходить потрібну йому книжку і кладе на столі, щоб уранці не забути, що має знайти в ній відповідний текст"²³. Попри значну завантаженість, Франко викривав час і для впорядкування бібліотеки — постійно дбав про її найкраще збереження, опрацьовував книжки, займався інвентаризацією. Збереглися три інвентарні книги особистої бібліотеки письменника²⁴. Найповніша укладена за інвентарними номерами (за таким порядком бібліотека зберігається і досі). Письменник власноруч завіз до цього каталогу 1982 томи. З 1908 року, страждаючи на ревматоїдний артрит, він самостійно писати вже не міг — тож каталогізацію книжок продовжували його старші сини Андрій і Тарас, особисті секретарі, а також знайомі.

Франкові помітки на книжках його бібліотеки мають

різний характер. Так, наприклад конволютів Франко для зручності занотовував їхній склад, у деяких томах енциклопедії — "список важніших статей". Серед інших видань бібліотеки Франка з його маргіналіями відзначимо перший том поезій **Володимира Масляка**, виданий у Кракові 1886 року. Численні підкреслення невдалих рим, неоковирних слів, вигуки, знаки запитання, іронічні, подекуди доволі дошкульні коментарі Франка на полях збірки (як-от: "trivial", "Пустословіє, парафрази пісень нар.[одніх]", "Слабий мотив") промовисто свідчать про його ставлення до поетичних спроб автора. З цими помітками узгоджується Франкова публічна оцінка Маслякових творів: "Я щиро шукав у поезіях пана Масляка [...] "правди великої, глибокої", [...] та крім порожніх фраз, дитячого незнання і відсутності будь-яких принципів, нічого не знайшов"²⁵.

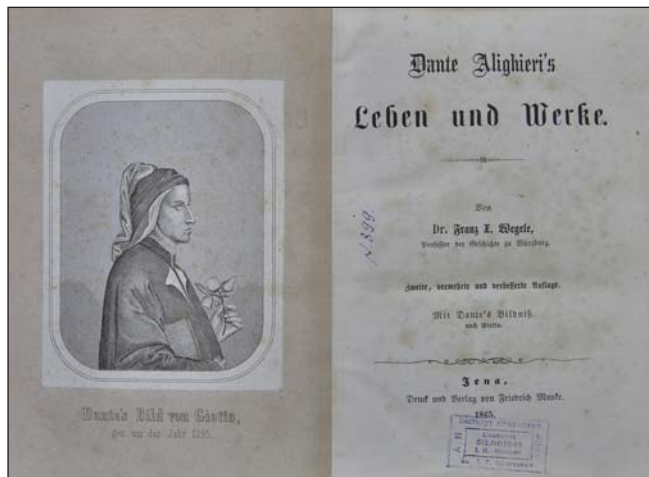
Особливу частину фонду Франкової особистої бібліотеки становлять видання, в яких виявлено автографи письменникових творів. Так, під № 710 у Франковій книгозбірні зберігається четверта частина "Стихотворений Н. Некрасова" (СПб, 1869), у якій на вільному місці Франко записав свій переклад кількох поезій **Некрасова**. На палітурках Мойсеевого П'ятикнижжя ("Hebrew Pentateuch", Відень, 1882) Франко восени 1889 року в камері львівської в'язниці

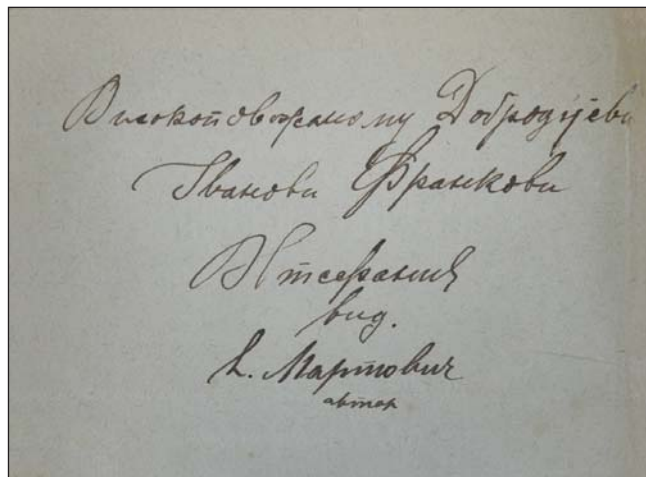
Олександр Герцен. "Nouvelle phase de la littérature russe". Брюссель; Ган, 1864. Шмуктитул з дарчим написом автора Ярославові Домбровському і титульний аркуш

"Листок громади". Женева, 1878, № 1

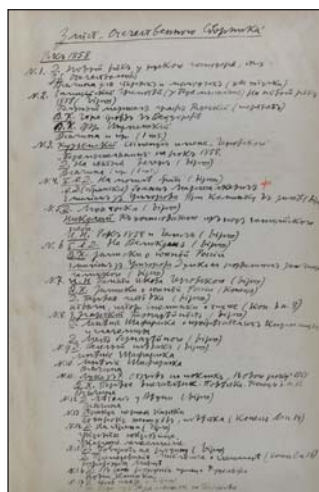
Іван Франко. "Лис Микита". Львів, 1891. Титульний аркуш

Франц Ксавер фон Вегеле. "Dante Alighieri's Leben und Werke". Єна, 1865. Фронтиспіс із портретом Данте і титульний аркуш.

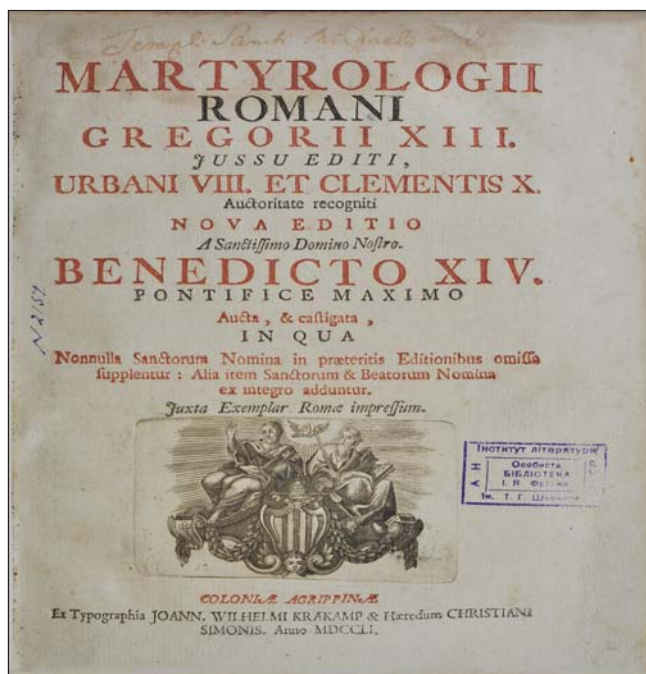
Дарчий напис Василя Стефаника та Леся Мартовича Івану Франкові на форзаці книжки Леся Мартовича "Нечитальник".

Зміст річника часопису "Отечественный сборник...". Відень, 1858 Р. Записаний Іваном Франком на форзаці видання

Перша сторінка зошита-каталога Франкової бібліотеки, записана ним самим

Martyrologii romani Gregorii XIII... Рим, 1751.

записав олівцем цикл "Тюремних сонетів", які були, за його власними словами, дуже дорогі йому як "діти болю". Це ті самі автографи, про які ще за життя автора ходили легенди, ніби вони "писані у слідчій в'язниці голкою на стіні і переписувані потім на краях граматики гебрейської мови, одинокої лектури ув'язненого поета"²⁶. На форзаці цієї ж книжки олівцем занотовано продовження поеми "Сурка", притчу "Цар на ловах заблудився", іще 12 Франкових поезій. На сторінках "Исторических монографий и исследований" *Костомарова* (т. 12, СПб, 1872) Франко записав фольклорні тексти, шість епіграм, сатиру "Сморгонська академія", а також критичні замітки з приводу виданої у Львові книжки *Генрика Ясенського "N?dza na Rusi"*. На сторінках "Отечественных записок" (1877, т. IV) і "Вестника Европы" (кн. 10) було виявлено Франкові записи: три поеми, ліричні поезії, коломийки, лінгвістичні матеріали з Крехівщини.

Франко чудово розумів цінність власної книгозбірні. Свій рукописний архів і бібліотеку, у яких він бачив "від многих десятиліть не приватну власність, а частину нашого національного скарбу", котрий по смерті власника "вповні повинен

прийти на користь духовним інтересам української нації", поет заповів на "невідкличну власність" Науковому товариству імені Шевченка у Львові²⁷.

Бажання продати свою бібліотеку НТШ з огляду на скрутні матеріальні обставини Франко висловив іще 1906 року. У листі до Михайла Грушевського від 27 жовтня 1906 р., скаржачись на те, що не бачить "можності держати далі дім і оплачувати з нього податки та банкові рати", він писав: "Ліквідуючи інтерес з домом, я мушу рівночасно зліквідувати свою бібліотеку. Я збирав її в тяжких часах мого життя і тишився надією подарувати її в цілості Науковому товариству ім. Шевченка. Тепер бачу, що жебраки не можуть робити таких подарунків, і звертаюся до Вас як до голови Товариства з запитання: чи не вважали б Ви можливим, аби виділ Товариства закупив у мене сю бібліотеку? Щодо ціни я не ставлю ніякої суми, нехай виділ виделегує кого знає, і нехай оцінять, як знають. Що ж до виплати, то я подав би такий тодіс: з огляду, що сей фонд я вважаю самотнім засобом для того, аби своїх хлопців довести хоч до університету, я зодився б, щоб мені за бібліотеку сплачувано по 100 гультенів місячно, доки стане умовленою суми"²⁸. 17 червня 1908 р. виділ НТШ ухвалив "в принципі закупити бібліотеку д-ра І. Франка, коли

він згодиться"²⁹. Але прикметно, що коли Володимир Гнатюк нагадав письменникові його колишній намір, той від продажу бібліотеки відмовився: *"Я пішов до д-ра Франка порозумітися з ним, але він сказав, що він ще не вмирає, тому не видить потреби продавати бібліотеки, тим більше, що тепер хоче працювати і буде потребувати книжок"*³⁰.

25 липня 1917 р., після смерті Франка, Бандрівський передав його бібліотеку та архів Науковому товариству імені Шевченка. В інформації про нові надходження до Бібліотеки НТШ, опублікованій у "Хроніці" Товариства, зазначалося: *"Та найцінніший дар — се, безперечно, бібліотека також дійсного члена, д-ра Ів. Франка, яку він записав тестаментарно Товариству та яку знавці оцінили на 15 000 корон. Є в ній також рукописи, що тепер збагатять значно сей бібліотечний відділ"*³¹. Першим Франкову бібліотеку після її передачі НТШ почав упорядковувати відомий бібліограф Володимир Дорошенко (1879-1963). Дуже багато для впорядкування і збереження бібліотеки й архіву Франка зробила Марія Деркач (1896-1972), тоді бібліотекар НТШ. Під час війни М. Деркач перешкодила намірам окупаційної влади вивезти до Німеччини найцінніші рукописні та книжкові збірки НТШ, зокрема Франкову спадщину³².

У 1950 році бібліотеку й архів Франка за розпорядженням ЦК КП(б)У було передано Відділові рукописів Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР і перевезено зі Львова до Києва. У 1972-1980 роках вони перебували на тимчасовому зберіганні у Відділі стародруків та рідкісної книги Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, а 1980 року повернулися до Інституту літератури.

Насамкінець — про не надто втішну, але, очевидно, тра-

диційну для всіх книгозбірень тему втрат. За підрахунками Тараса Франка, в особистій бібліотеці його батька порівняно із записами в інвентарних книгах бракує близько 300 видань. Серед них — "Зерцало богослов'я" **Кирила Транквіліона-Ставровецького** (Почаїв, 1790), "Русалка Дністровая" (Буда, 1837), "Чигиринський Кобзарь" Шевченка (СПб, 1867). Деякі книжки пропали ще за життя Франка³³, інші переогодом у Львові³⁴. Два видання було вкрадено, коли книгозбірня перебувала в ЦНБ АН УРСР.

Не будемо, однак, ширше розгортати цей сюжет, натомість наголосім, що *здійснюючи науковий опис особистої бібліотеки Івана Франка (праця, гідна подиву й захоплення), колектив укладачів зробив вагомий внесок у те, щоб особиста бібліотека письменника стала частиною нашого національного скарбу, який повинен прийти на користь духовним інтересам української нації.*

Зоя Крапивка, багатолітній хранитель і дослідник бібліотеки Івана Франка в Інституті літератури ім.Т.Г. Шевченка НАН України

Скрина, де зберігалися рукописи І. Франка (літературно-меморіальний музей І. Франка у Львові)

Сучасний вигляд бібліотеки Франка

Робочий стіл у кабінеті І. Франка

Интер'єр музею І. Франка у Львові